

Marko MATOLIĆ

STARI DRVENI NADGROBNI KRIŽEVI NA KATOLIČKOM GROBLJU U DONJIM HRGOVIMA

Abstrakt: Privodeći kraju dvogodišnji projekt dokumentiranja starih, katoličkih, drvenih, nadgrobnih križeva u istočnoj Bosanskoj Posavini, zadesio sam se 11. studenoga 2017. godine, u društvu suradnika Muzeja Franjevačkog samostana u Tolisi, gospodinom Perom Matkićem, na groblju u Hrgovima Donjim. Cilj nam je bio locirati, fotografisati, izmjeriti i opisati pomenute križeve kojima su se do zadnje decenije prošlog stoljeća označavala grobna mjesta stanovnika ovog katoličkog naselja, smještenog u rubna južna područja Posavine, na prvim blagim uzvišenjima Trebave.

Ključne riječi: Hrgovi Donji, nadgrobnici, spomenici, stari drveni križevi.

Naselje Hrgovi staro je nekoliko stoljeća. Spominje se u izvještaju biskupa Pave Dragičevića 1743. godine, kao selo u župi Bijela, koje tada ima 25 katoličkih obitelji.¹ Sjedište župe Bijela prenešeno je u Dubrave 1834. godine, ali je do 1846. godine zadržalo stari naziv. Svo ovo vrijeme Hrgovi Donji su bili u sklopu ove župe do dana današnjeg.²

Groblje u Hrgovima Donjim nalazi se na samom ulazu u naselje, s njegove sjeveroistočne strane, dvjestotinjak metara udaljeno od magistralne ceste M-1.8 koja iz Orašja vodi prema Tuzli. Smješteno je uz regionalni put Hrgovi Donji-Bukva R-353 (stara oznaka R-460), iza podružne crkve, rađene po nacrtima arhitekta Zlatka Hanžeka od 1988. do 2001. godine.³ Groblje ima izdužen, pravokutni oblik, ukupne površine 4140m², koje se proteže u smjeru sjeveroistok-jugozapad. Glavni dio groblja smješten je na zaravanku jednog od

¹ Luka Đaković, *Prilozi za demografsku i onomastičku građu Bosne i Hercegovine I (Na osnovu popisa katoličkog stanovništva 1743. godine)*, ANUBiH, Građa knjiga XXIII, Odjeljenje društvenih nauka knjiga 19, Sarajevo 1979., str. 310-311. Datacija prvog pomena Hrgova može se pomaknuti i dalje u prošlost zahvaljujući austrijskim kartama na kojima postoje ucrtana mjesta: „Ergova“ (na karti Turaty-Helda iz 1760. god.), „Hereowe“ (na karti Gustava Bodensteina iz 1718-1739. god.) i „Hercove“ (na karti Antoniusa Jankovicha iz 1718. god.).

² <https://www.bosnasrebrena.ba/v2010/samostani-i-zupe/samostansko-podrucje-dubrave/dubrave.html> (Pristupljeno: 13. 11. 2017.)

³ Željka Čorak, „Temeljenje krova. Crkva arhitekta Zlatka Hanžeka u Hrgovima Donjim, Bosanska Posavina“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 27/2003, str. 297-304.

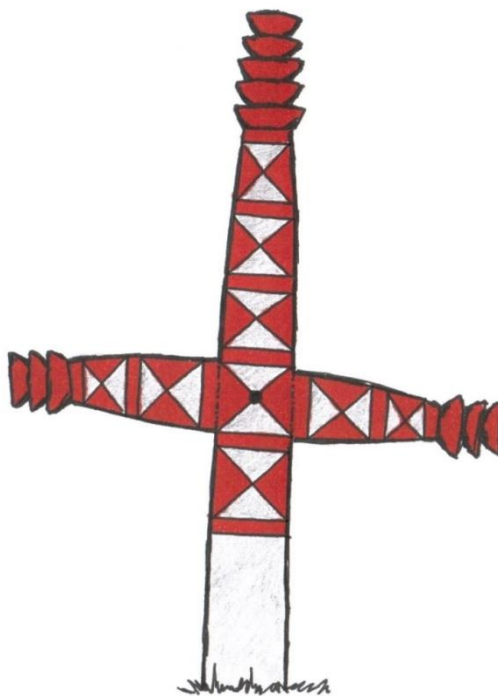
prvih grebena Trebave koji se također proteže u istom smjeru tako da se cijela sjeverozapadna strana groblja nalazi na padini tog grebena, uz šumu. U središtu groblja nalazi se poluotvorena grobljanska kapela.

Na cijeloj površini groblja nalaze se omanji stari klesani kameni spomenici, pretežno iz druge polovine XIX. stoljeća, s ugraviranim križevima ili klesani u obliku križa. Skupina od šest ovakvih križeva pomjerena je sa svoga mjesta i nalazi se uz stražnji ulaz u crkvu. Na groblju je i nekoliko ovećih komada kamena koji djeluju obrađeni ali se to sa sigurnošću ne može utvrditi. Ovi spomenici su bez natpisa, izuzev jednog, koji nam govori da je pokojnik umro 1900. godine.

Starih, ručno rađenih i ukrašavanih križeva zatekli smo očuvanih na groblju sveukupno 17 komada. Lokalno stanovništvo potvrdilo nam je da se ovakvi križevi razlikuju na *muške* i *ženske*, odnosno, označavaju da li je pokojnik pod njima bio muškog ili ženskog spola. Od ovih sedamnaest križeva sedam ih je muških, devet ženskih i jedan dječji, ženski. Jedan muški i jedan ženski križ, *in situ*, čine očigledno pokojni braćni par.

Muške križeve možemo podijeliti na dvije vrste koje nisu izrastale jedna iz druge nego su postojale istovremeno. U simboličkom smislu nisu imali neku razliku. Vjerojatnije je da su samo rađeni od dva različita majstora. Osnovna razlika je u dekoraciji završetaka krakova, tzv. „jabuke“, „kape“ ili „glave“ (naziv varira od mjesta do mjesta u kojima smo vršili istraživanja).

Prva vrsta muškog križa na groblju u Hrgovima Donjim ima izrezbarenu „kapu“ na način da je na svakih nekoliko centimetara (u prosijeku 3 cm) vršeno vodoravno urezivanje dubine 2-3 cm a potom, pod kutom od 45° izlaz, čineći tako „trokutasti“ usijek u „kapu“. Gledano s prednje strane križa, u dvodimenzionalnom smislu, izgledalo bi da je nekoliko „čamaca“ (trapeza) naslaganih jedan na drugi. Na isti način ukrašeni su i završetci poprečnih krakova. Kraci su, cijelom svojom dužinom, sa sve četiri strane grede, ukrašeni ugraviranim kvadratnim poljima unutar kojih se nalazi križ u obliku slova „X“. Između ovih polja nalaze se isto tako gravirane trake širine 2-3 cm. Sjecište

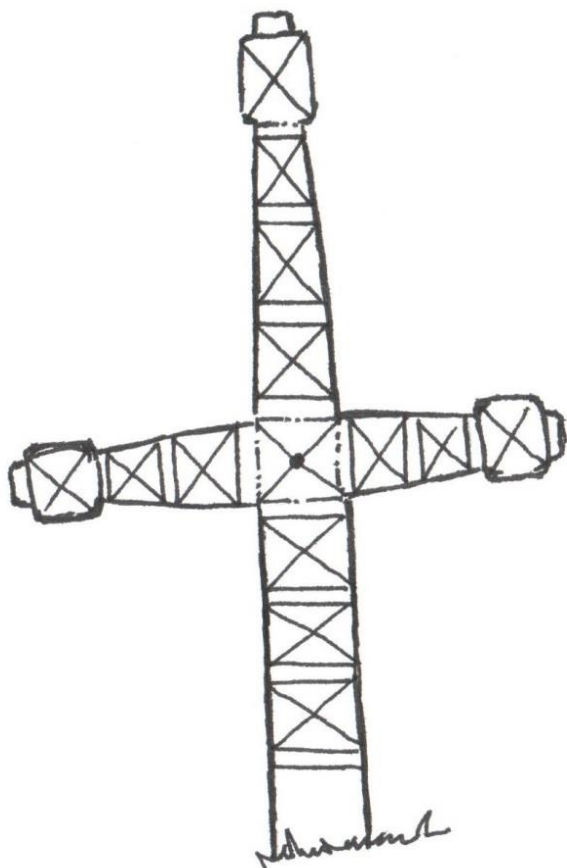
križa također je ukrašeno jednim ovako ugraviranim poljem a i donji dio uspravne grede ukrašen je istim kombinacijama čiji broj varira od jednog do tri polja. Donji dio uspravne grede nije obrađivan, dok su kraci tesani pa se sužavaju od sjecišta prema završetcima, tj. „kapama“. Debljina donjeg dijela uspravne grede u prosijeku iznosi između 14-18 cm, s opsegom 38-62 cm. Na vrhu, mjereno ispod „kape“, širina grede prosječno iznosi 6,5-9,5 cm s prosječnim opsegom 26-39 cm. Debljina poprečne grede na sjecištu iznosi prosječno 11-17 cm s prosječnim opsegom 20-41 cm, dok širina pri završetcima krakova, na mjestu gdje počinju „kape“, iznosi prosječno 6-10 cm s prosječnim opsegom 11-17 cm. Ove mjere govore nam da je riječ o poprilično masivnim križevima. Visina muških križeva ovakve vrste iznosi od 95-138 cm, mjereno od tla do vrha križa, što u načelu ne mora biti mjerodavno jer su neki križevi dublje usađeni ili potonuli u zemlju. Širina križeva je 87-93 cm a poprečna greda postavljena je na 54-59 cm, mjereno od vrha križa. Na jednom od ovih križeva vidljivi su ostaci crvene boje kojom su farbana trokutasta polja koja sačinjava pomenuti „X“ i trake između kvadratnih polja. U potpunosti su sačuvana samo dva križa ove vrste dok se još dva nalaze u jako oštećenom stanju ili ostacima.

<p>1.</p>		<p>Masivni muški križ s ostacima crvene boje, izmješten u jugozapadnom dijelu groblja uz ogradu. Sa sve četiri strane ukrašen je graviranim kvadratnim poljima s križem u obliku „X“ unutar njih. Lijevo i desno trokutasto polje koje taj „X“ tvori ofarbani su crvenom bojom. Gornji krak sadrži tri takva polja dok je na poprečnim kracima po dva polja. Jedno isto takvo polje nalazi se na sjecištu križa a jedno ispod njega, na donjem dijelu uspravne grede. Veličina polja na uspravnoj gredi se smanjuje. Prvo je dugačko 9,5 cm, potom idu polja od 10 i 12 cm, potom sjecište 13,5 cm i zadnje polje, ispod sjecišta, dugo je 15 cm. Polja na poprečnim kracima duga su 11,5 cm i 10 cm. Između polja nalaze se trake, također bojene u crveno, širine 2,5 cm. Završetci krakova ukrašeni su rezbarenim „kapama“ kako je opisano u tekstu iznad. Gornja „kapa“ ima pet „čamacaca“ (trapeza) i duga je 18 cm, a one sa strane po tri dužine 11 cm. I kape su bile bojane u crveno. Križ je visok 138 cm, širok 90 cm a poprečna greda nalazi se na 59 cm mjereno od vrha križa. Opseg uspravne grede sužava se od 63 cm na dnu do 33 cm ispod gornje „kape“, isto kao i debljina grede koja se sužava od 15-9</p>
-----------	--	---

Baština sjeveroistočne Bosne broj 9.

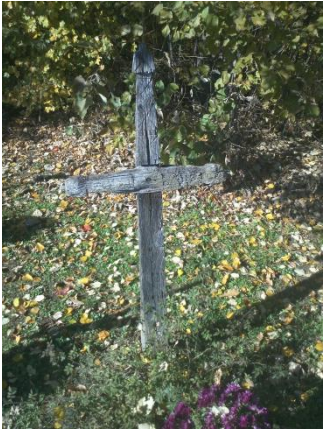
		<p>cm. Opseg poprečne grede sužava se od 50-37 cm a njena debljina od 13-8 cm. Križ je pravio majstor stolar za svoga brata pa je moguće da je zbog toga ovaj križ znatno raskošniji od ostalih na groblju.</p>
2.		<p>Muški križ s jako oštećenim „kapama“ koje se samo naziru, smješten u jugozapadnom kutu groblja. Gornji krak mu sadrži četiri polja s „X“-evima i trakama između njih. Visok je 95 cm, širok 87 cm a poprečna greda postavljena je na 59 cm, mjereno od vrha, uz napomenu da je križ oštećen pa ni brojke nisu mjerodavne. Opseg uspravne grede iznosi 52-26 cm a poprečne 38-20 cm. Debljina uspravne grede je 14-6,5 cm a poprečne 11-6 cm. Na križ su okačene brojanice – „patrice“. Iza njega nalazi se manji kameni križ, finije izrade, s latiničnim vezanim slovima. Dignut je pokojniku koji je preminuo 1900. godine. Za pretpostaviti je da je drveni križ na istom mjestu podignut njegovom mrtvom potomku ukopanom na isto grobno mjesto, kako je to i običaj.</p>
3.		<p>Ostaci muškog križa u središnjem dijelu zapadne strane groblja. Tek u naznakama se može pretpostaviti da je križ pripadao prvoj vrsti muških križeva ali je u tolikoj mjeri oštećen da ga nismo mjerili.</p>

4.		<p>Muški križ izmješten sa svoga mjesta i ostavljen na otpadu u sjeverozapadnom dijelu groblja. „Kape“ su mu znatno oštećene ali se može primjetiti da je gornja imala četiri „čamca“ (trapeza) a one sa strana po tri. Ukrašen je graviranjem kvadratnih polja s „X“-evima sa sve četiri strane i trakama između njih. Gornji krak ima dva takva kvadratna polja a poprečni po jedan. Jedno polje se nalazi na sjecištu a čak tri takva polja ispod njega. Visina križa je 121 cm, širina 93 cm a poprečna greda nalazi se na 54 cm, mjereno od vrha križa. Opseg uspravne grede se sužava od 68 na dnu do 39 ispod „kape“ a na isti način se sužava i debljina grede od 18 do 9,5 cm. Poprečna greda sužava se od 17 cm na sjecištu do 10 cm pri vrhu ispod „kapa“ a opseg ove grede sužava se od 62 do 41 cm. Grede su spojene klinom, što nije slučaj kod ostalih križeva ove vrste gdje su grede spojene ekserima. Pri dnu križa nalazi se zakovan željezni žlijeb, svinut da bude paralelan s tlom.</p>
----	---	---

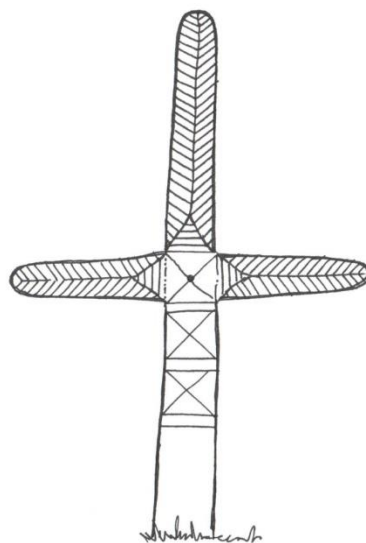
Druga vrsta muškog križa razlikuje se od prethodne samo po tome što nisu masivni kao oni i što im „kapa“ nije rezbarena. Kod njih ona je jednostavno ravna ili se blago proširuje od dna prema vrhu. Kod jednog križa je izuzetak što se kapa od dna prema vrhu sužava. Na vrhovima kâpâ može biti produžetak grede, više ili manje zašiljen, ali neke kape su i zatupljene, bez ovakvih produžetaka. Kvadratna polja s ugraviranim „X“ nalaze se dužinom cijele grede, sa sve četiri strane, na sjecištu ali i na „kapama“, također s trakama između. Na gornjem kraku nalaze se po tri takva polja na svakom od tri sačuvana križa ove vrste (jedan se nalazi u jedva prepoznatljivom, nemjerljivom komadu i neće biti uzet u obzir za razmatranje). Donji dio uspravne grede ukrašen je s tri ili četiri ovakva polja.

Poprečni kraci imaju po dva ili tri polja. Križevi su visine 107-146 cm. Širina im iznosi 73-80 cm a poprečna greda postavljena je na 39-48 cm, mjereno od vrha križa. Opseg uspravne grede sužava se u prosijeku od 48-21 cm a poprečne u prosijeku od 40-20 cm. Debljina uspravne grede se sužava od 13-6 cm a poprečne 10-5 cm u prosijeku.

<p>5.</p>		<p>Muški križ, nalazi se u paru sa ženskim, br. 8, u jugozapadnom dijelu groblja. „Kape“ su mu robusnije nego u ostalih križeva, duge su 9 cm. Na gornjem kraku ugravirana su, sa svih strana, po tri kvadratna polja s „X“-evima i trakama između. Po tri takva polja nalaze se ugravirana i sa svih strana uspravne grede, ispod sjecišta. Gravure na poprečnoj gredi nisu sačuvane budući da je greda istrošena, vjerojatno uslijed atmosferskih prilika, no vidljivi su „X“-evi na „kapama“. Križ je visok 111 cm, širok 80 cm a poprečna greda nalazi se na 48 cm mjereno od vrha. Opseg uspravne grede smanjuje se od 48 cm na dnu do 22 cm ispod „kape“. Na istim mjestima smanjuje se i debljina grede, od 13-6 cm. Opseg poprečne grede smanjuje se od 30 cm na sjecištu do 20 cm na završetcima, netom prije „kâpâ“. Debljina grede sužava se od 9-5 cm.</p>
<p>6.</p>		<p>Povisok, lijepo obrađen muški križ u jugozapadnom dijelu groblja, uz samu ivicu šume. Karakterističan po tome što mu se kapa sužava odozdo prema gore a ne obrnuto, kako je uobičajeno. Gornji krak ima ugravirana tri kvadratna polja s „X“-evima i trakama između. Na sjecištu je još jedno takvo polje a donji dio uspravne grede ukrašen je s još četiri polja i trakama. Poprečni kraci imaju po dva ovakva polja a „X“-evi su ucrtani i na „kapama“. Ovakvim graviranjem križ je ukrašen sa sve četiri strane. U brazgotinama su vidljivi ostaci crvene boje. Visina križa iznosi 146 cm, širina 73 cm a poprečna greda smještena je na 47 cm, mjereno od vrha. Opseg grede se sužava i to: uspravne od 46-21 cm a poprečne od 36-25,5 cm. Debljina uspravne grede sužava se od 12-5,5 cm a poprečne od 10-6,5 cm.</p>

7.		<p>Muški križ smješten uz ogradu na ivici šume u jugozapadnom dijelu groblja. Gornji i poprečni kraci ukrašeni su s tri ugravirana kvadratna polja s „X“-evima. Po jedno ovakvo polje nalazi se na sjecištu i „kapama“. Donji dio grede, ispod sjecišta, ukrašen je s četiri ovakva polja. Između polja nalaze se trake. „Kape“ nemaju produžetak, tj. završavaju zatupljenjem. Križ je visok 107 cm, širok 74,5 cm a poprečna greda prikovana je na 39 cm, mjereno od vrha. Širina uspravne grede sužava se od 12,5-6 cm a poprečne od 10-6,5 cm. isto tako sužava se i opseg: uspravne od dna do pred kraj, ispod „kape“ od 46-21 cm a poprečne od sjecišta do pred početak „kape“ od 40-20 cm.</p>
----	---	---

Devet sačuvanih „ženskih“ križeva na groblju u Hrgovima Donjim nema značajnije razlike u izradi. Eventualno je riječ o manjim varijacijama koje su vjerojatno ovisile i o umiješnosti majstora koji ih je izrađivao. Osnovna odlika ovih križeva su tesani bridovi krakova ili „raubovanje“. Bridovi su se tesali desetak centimetara od sjecišta a započinjali su blagim ulazom koji se lagano produbljava prema vrhu kraka do samog njegovog kraja te tako čini krak „slizanim“ prema vrhu a stvara se i novi brid koji ide sredinom grede, gledano s prenje strane križa. Sjecište na poprečnoj gredi tako bi, u dvodimenzionalnom poimanju, izgledalo kao namotana preslica. Raubovani dijelovi krakova ukrašavali su se graviranjem tankih, kosih paralelnih traka cijelom raubovanom dužinom, a na neraubovanom dijelu krakova, „preslici“, te trake su bile okomite na poprečnom kraju kraka, uz sjecište, odnosno vodoravne na uspravnom. Donji dio uspravne grede graviran je kvadratnim poljima unutar kojih se nalazio križ u obliku slova „X“ i trakama između tih polja. Isto takvo polje bilo je ugravirano i na sjecištu greda. Visina križeva varira od 85 do 137 cm. Širina im iznosi između 62 i 89 cm, a poprečna greda postavljena je 44-60 cm, mjereno od vrha križa. Opseg uspravne grede je na dnu 35-60 cm a na samom vrhu 13-34,5 cm u prosijeku. Debljina uspravne grede je

prosječno od 9-15 cm na dnu do 4-8 cm na vrhu. Opseg poprečne grede na sjecištu je u prosijeku između 29-43 cm a na vrhovima krakova u prosijeku 20-31,5 cm. Križevi su vjerojatno bojani kombinacijama boja koje su se izmjenjivale na trakama po raubovanom dijelu krakova, kako je to već bila praksa na nekim drugim grobljima. Na jednom od križeva pronašli smo ostatke zelene boje. Na jednom križu bile su okačene brojanice.

8.		<p>Ženski križ, nalazi se u paru s muškim križem br. 6, u jugozapadnom dijelu groblja. Poprečna greda je oštećena i visi. Kraci su raubovani s poprečnim trakicama na raubovanim površinama. Donji dio uspravne grede ima, s prednje strane vidljiva dva kvadratna polja s „X“-evima, dužine 10 cm, i trakom širokom 2 cm između. Sa stražnje strane nalaze se ugravirana četiri takva kvadrata s trakama između. Grede su ukrašane sa sve četiri strane. Visina križa iznosi 93 cm, širina 79 cm a poprečna greda nalazi se na 44 cm, mjereno od vrha križa. Opseg uspravne grede na dnu je 35 cm a na samome vrhu 13 cm. Debljina ove grede na dnu je 9 a na vrhu 4 cm. Opseg poprečne grede na sjecištu je 29 cm a na vrhu poprečnih krakova 20 cm. Debljina grede na istim mjestima je 9 odnosno 5,5 cm. Čini se da je sjecište također bilo ukrašeno kvadratnim poljem s „X“-om, ali je zbog dotrajalosti grede ovo slabo vidljivo.</p>
9.		<p>Ženski križ u jugozapadnom dijelu groblja, poboden duboko u zemlju, izrađen potpuno isto kao i br. 8, ali znatno očuvaniji. Na ovome križu vidljive su paralelne trakice na „preslici“ a uočavaju se i ostaci zelene boje kojom je bila bojana svaka druga trakica. Križ je visok 100 cm, širok 87 cm a poprečna greda je na 60 cm, mjereno od vrha. Opseg uspravne grede sužava se od 40 cm na dnu do 24 cm na samom vrhu a opseg poprečne grede sužava se od 30,5 cm na sjecištu</p>

		do 20 cm na vrhu krakova. Debljina uspravne grede sužava se od 11-6 cm a poprečne od 7,5-5.
10.		Masivniji ženski križ u jugozapadnom dijelu groblja. Obraden je na isti način kao i prethodni križevi ovog tipa. Na sjecištu se nalazi kvadratno polje s „X“-om a tri ista takva polja s trakama između nalaze se i na donjem dijelu uspravne grede, ugravirana sa sve četiri strane. Križ je visok 113 cm, širok 84 cm a poprečna greda nalazi se na 47 cm mjereno od vrha križa. Opseg uspravne grede smanjuje se od dna prema vrhu od 50-24 cm isto kao i debljina grede 13-6 cm. I opseg poprečne grede smanjuje se od sjecišta prema završetku krakova od 37-27 cm a debljina grede od 11,5-6,5 cm. Ispod poprečne grede, s desne strane, vise ostatci brojanica. Iza križa nalazi se mali kameni križ dimenzija 34x25x10 cm s reljefom srpa. Kao i u prethodnom slučaju za pretpostaviti je da kameni križ pripada roditelju pokojnika koji je ukopan na isto grobno mjesto.
11.		Ženski križ s oštećenom poprečnom gredom postavljen oko središta groblja. Ukrašen je poput prethodnih križeva a na donjem dijelu okomite grede ima dva kvadratna polja s ugraviranim „X“-evima. Visok je 93 cm, širok 80 cm a poprečna greda postavljena je na 52 cm mjereno od vrha križa. Uspravna greda ima opseg koji se sužava od 47-29 cm, kao i debljina grede koja se sužava od 13-6,5 cm. Opseg poprečne grede sužava se od 36-28 cm a njena širina se sužava od 11-7,5 cm.
12.		Poprilično dotarjao ženski križ smješten u sjeverozapadnom dijelu groblja. Poprečna greda mu je naknadno privezana čeličnom žicom.

		<p>Ukrašen je poput prethodnih križeva s četiri kvadratna polja u koja su upisani „X“-evi, sa sve četiri strane donjeg dijela uspravne grede. Visina križa iznosi 137 cm, širina 62 cm a poprečna greda nalazi se na 50 cm, mjereno od vrha križa. Opseg uspravne grede iznosi 49 cm na dnu, 25 cm na vrhu a poprečne 29 cm na sjecištu i 23 cm na vrhovima krakova. Debljina uspravne grede na dnu je 11,5 cm a na vrhu 6 cm, dok je poprečna greda na sjecištu debela 8 cm a na vrhu 6 cm.</p>
13.		<p>Izvaljena uspravna greda ženskog križa u sjeverozapadnom dijelu groblja s tragovima paljevine. Samo po obradi grede možemo zaključiti da je riječ o „ženskom“ križu. Mjere nismo uzimali jer ih nismo smatrali relevantnim.</p>
14.		<p>Masivniji ženski križ u sjeverozapadnom dijelu groblja poboden duboko u zemlju. Ukrašen je poput ostalih, sa sve četiri strane greda. Kvadratno polje s „X“-om vidljivo je na sjecištu i ispod njega. Križ je visok 85 cm. Širok je 89 cm a poprečna greda nalazi se na 55 cm, mjereno od vrha križa. Opseg uspravne grede sužava se od dna, gdje iznosi 60 cm prema vrhu, gdje iznosi 34,5 cm a debljina se smanjuje od 15-8 cm. Poprečna greda sužava se od sjecišta prema vrhu, opsegom od 43-31,5 cm a debljinom 13-8 cm. Grede su spojene klinom, za razliku od ostalih križeva</p>

<p>15.</p>		<p>gdje su spojene ekserima.</p> <p>Poprilično dotrajao ženski križ u sjeverozapadnom dijelu groblja, tik uz sjeverni dio ograde. Zbog istrošenosti greda nisu uočljivi nikakvi znaci graviranja. Visina iznosi 117 cm, širina 88 cm a poprečna greda postavljena je na 59 cm, mjereno od vrha križa. Opseg greda nije uzet u obzir ali je debljina izmjerena. Kod uspravne grede ona iznosi 12 cm na dnu i 7,5 cm na vrhu dok je poprečna greda široka 10 cm na sjecištu.</p>
<p>16.</p>		<p>Dislociran ženski križ na deponiju u sjeverozapadnom dijelu groblja. Izradom i ukrašavanjem se ne razlikuje od ostalih križeva. Na sjecištu ima kvadratno polje s „X“-om a ista takva dva polja nalaze se i ispod sjecišta, sa sve četiri strane grede. Jedino je traka ispod polja nešto uža nego kod prethodnih križeva: njena širina iznosi 1 cm. Križ je visok 99 cm, širok 78 cm a poprečna greda nalazi se na 49 cm, mjereno od vrha križa. Opseg uspravne grede sužava se, na dnu on iznosi 45 cm a na vrhu 24 cm, dok debljina iste grede na dnu iznosi 12 cm a na vrhu 6 cm. Opseg poprečne grede na sjecištu iznosi 36 cm a na završetcima krakova 22 cm. Debljina grede sužava se od 11-5,5 cm.</p>

DJEČJI TIP KRIŽEVA

Na groblju smo, na jednoj manjoj humki, utonuo u tlo i gotovo potpuno zarastao u ukrasno bilje, uočili i jedan mali, očigledno dječji križ. Njegova visina iznosi 41 cm a širok je 24 cm. Kraci su mu ukrašeni identično kao ženski križevi pa je najvjerojatnije da je na tom mjestu ukopana djevojčica. Na križu su vidljivi tragovi crvene boje.

OPSIG

Opsig je drveni okvir za grobno mjesto a ime mu je vjerojatno ikavizirani oblik riječi „opseg“ koja označava ukupnu dužinu određene površine. Svojom konstrukcijom on je u pravilu širi u gornjem dijelu, kod križa, a sužava se prema podnožju. Poput škrinje i križa i opsige su izrađivali majstori-stolari a i on je, kao i križevi, često ukrašavan i bojan.⁴ Na groblju u Hrgovima Donjim pronašli smo samo dva opsiga i to u paru, uz znatno novije križeve. No budući da su opsizi ukrašeni vjerujemo da su recidiv prošloga vremena i načina ukrašavanja opsiga. Opsizi su identični. Sastavljeni su od četiri letve. Bočne letve dugačke su okruglo 200 cm. Gornja letva, koja se nalazi na uzglavlju, uz križ, duga je 90 cm a donja, podnožna, 80 cm. Letve su usječene jedna u drugu, 9 cm od krajeva. Široke su 8 cm a debele 4 cm. gornji dijelovi letvi ukrašeni su plitkim, zubčastim usjecima u razmaku po 6,5 cm cijelom dužinom letvi. Tragove bojenja nismo uočili.

ZAKLJUČAK

Drvo, kao građevinski i umjetnički materijal podložno je propadanju. Uz svu moguću zaštitu njegov vijek trajanja nije dug, stoga i svi arhitekturni i kulturno-umjetnički spomenici, uz pojedine izuzetke, ne opstaju duže od stotinjak godina. No drvo je i materijal koji se lako obrađuje i koji je dostupan u velikoj mjeri, naročito u sjevernim, ravničarskim krajevima Bosne i Hercegovine. Stoga ne treba čuditi što ga je stanovništvo Posavine koristilo za gradnju stambenog prostora ali i kao materijal u kojemu se rezbarenjem može izraziti i neka umjetnička potreba. I dok sam materijal nema dug rok trajanja, ono što se može sačuvati je forma, način njegovog obrađivanja.

Stari drveni križevi na katoličkim grobljima rapidno nestaju. Razloge za to treba tražiti najprije u napuštanju običaja rezbarenja nadgrobnih križeva. Današnji katolički križevi kupuju se uz škrinju, mašinski su tek priprosto obrađeni i nemaju umjetničkih tendencija. Drugi razlog je običaj skidanja križeva nakon nekog vremena, najčešće godinu dana, i postavljanja kamenih nadgrobnih spomenika što je u jednoj mjeri postalo i stvar prestiža, pa su na

⁴ Ljubica Gligorević – „Opsici i križevi – specifični prežici Cvelferije“, u *Zbornik Urbani Šokci 5*, Osijek 2011., str. 140-151.

nekim grobljima bilo kakvi drveni križevi, stariji od godinu dana, prava rijetkost. Razlogom nestanka ovakvih križeva možemo smatrati i ratno razdoblje krajem prošloga stoljeća, kada su pojedina groblja bila zapuštena ili uništena. No ključni razlog nestanka ovih križeva je dekadencija koja se opaža već od osamdesetih godina prošloga stoljeća. Na pojedinim križevima se vidi pokušaj oponašanja stila obrade i ukrašavanja ali daleko ispod umjetničke razine nekih starijih primjeraka.

Na katoličkom groblju u Hrgovima Donjim zatekli smo krajem 2017. godine sedamnaest starih, drvenih, nadgrobnih križeva očuvanih u potpunosti ili djelomično u prepoznatljivim ostacima. Među ovim križevima postoji diferencijacija na muške i ženske. Karakteristika muških križeva je obrađeni vrh krakova križa koji se naziva „kapa“, „jabuka“ ili „glava“, ovisno o naselju u kojem se nalaze. Karakteristika ženskog križa su stesani rubovi krakova koji se na taj način sužavaju i na koji su ugravirane kôse, paralelne trake duž obrađenog dijela kraka. Obje vrste križa ukrašavane su i graviranjem kvadratnih polja duž grede u koja su ugravirani križevi u obliku slova „X“. Između ovih polja nalaze se gravirane trake. Na pojedinim križevima vidljivi su ostaci crvene ili zelene boje a sva je prilika da su križevi bili višebojni. Na nekim križevima vise brojanice – „patrice“. Križeve su izrađivali lokalni majstori-stolari.

S vremenom, došlo je do opadanja umijeća izrade ovakvih križeva. Njih su postupno zamijenili dekadentniji oblici među kojima ne postoji diferencijacija na muške i ženske i nisu umjetnički obrađeni. Prvobitno su ove križeve naslijedili križevi od masivnih, debelih greda kojima je pri vrhu krakova malo stesan brid. Današnji križevi su tek mašinski obrađene daske ili letve s plastičnim slovima koja ispisuju ime i prezime pokojnika te godinu rođenja i smrti.